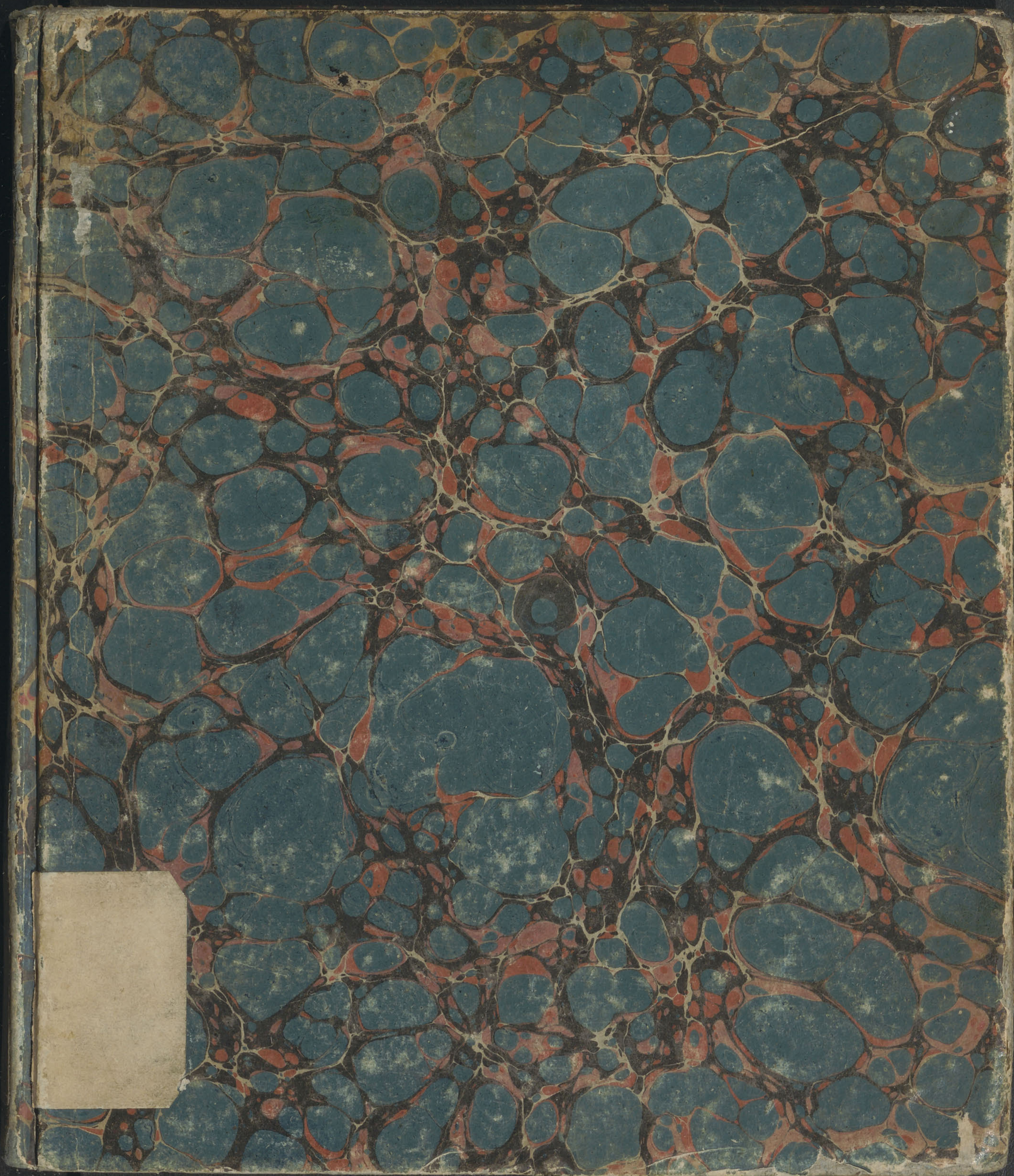

1. Faustae precationes, quibus secularem pacis Olivensis memoriam prosequitur etc J. S. Weickhmann. Gedani 1760.

2. Von dem Preuß. Adel angenommenes und den Städten abgelehntes Poln. Tribunal. Danz. 1763. v. Lengnich.

3. Majorum Prussiae civitatum pro juribus suis vigilantia interregno 1764. Gedani. aut. Lengnich.

4. Quaedam civitatis Gedanensis jura defensa interregno 1764. Ged. aut. Lengnich.

5. Vox Prutenorum ad Ill. Dom. Valerianum Piwnicki h. t. nuntium terrar. Pruss. in comitiis extraord. Regni etc. 1767.

6. Betrachtungen über die Umstände der Dissidenten in Polen etc. 2. Aufl. Warschau 1767.

7. Manifest der neuen ~~Constitution~~ Conföderation zu Bar, nebst Anmerkungen eines vornehmen Polen. 1768.

8. Der erste abgesonderte Actus, worin die Freiheiten u Vorrechte der nicht unirten Griechen u Dissidenten etc enthalten sind. Deutsch u Franz. 1768.

9. Vier Reden, die S. M. der Kön. v. Polen an die versammelten Stände auf dem Reichstage zu Warschau 1773 gehalten etc A. d. Poln. 1773

11. Haigoldt freimüthige Gedanken über die Klagen der Polen, welche das vermeintl. Monopolium der Stadt Danzig betreffen. 1774.

10. Ringeltaube Rede bei Legung des Grundsteins zur ersten evangelischen Kirche in Warschau. 1778.

(Auf Anordnung des Magistrats vom 27 Mai 1879 der Stadtbibliothek einverleibt).

FAVSTAE PRECATIONES
QVIBVS
SAECVLAREM
PACIS OLIVENSIS
MEMORIAM
A
PATRIA SIBI CHARISSIMA
RELIGIOSISSIME REDINTEGRATAM
PROSEQVITVR
PRAEFATVS NONNVLLA
DE
VIRTVTIBVS MAJORVM
HAC PACTIONE
NOBILITATIS

JOACHIMVS SAMVEL VVEICKHMANNVS
S. S. THEOLOGIAE DOCTOR HVJVSQVE PROFESSOR
PVBLICVS ORDINARIVS SENATVS ECCLESIASTICI
ASSESSOR ET AD OO. SS. PRAEPOSITVS

M. D. C. C. LX

1760

GEDANI
A THOMA JOHANNE SCHREIBERO

ILLVSTRI PERMAGNIFICIS
MAGNIFICIS GENEROSISSIMIS AMPLISSIMIS
SAPIENTISSIMIS INSIGNIBVSQVE

VIRIS

BVRGGRAVIO
PRAESIDI
CONSVLIBVS

ITEM

CAETERIS PATRIBVS

CONSCRIPTIS

ET

SYNDICO

INCLVTI

SENATVS GEDANENSIS

DE REPVBLICA
OMNI LONGE MERITISSIMIS

HANC

PACIS OLIVENSIS

CONGRATVLATIONEM

PRISCA FIDE AC VENERATIONE

D. D. D.

PRECIBVS RELIGIOSISSIMIS NVMEN ADORANS

VT SEMPITERNA GLORIA VIGENTEM

VIRTVTIS SVAE MEMORIAM

ALIIS SVPER ALIA PRAECLARE FACTIS MERITISQVE

VLTIMIS TRANSDANT POSTERIS

MVLTIS NOMINIBVS

OBSTRICTISSIMVS OBSERVANTISSIMVSQVE

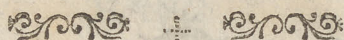
JOACHIMVS SAMVEL VVEICKHMANN D.

DE
VIRTUTIBUS GEDANENSIUM
TRANSACTIONE
PACIS OLIVENSIS
NOBILITATIS.

Si, quo majorem gratiam diuinis persoluimus beneficiis, eo magis haec propria nobis stabiliaque redduntur, non est dubitandum, quin Gedanum, patria mea, omnes charitates meas complexa, dono Pacis Oliuensis, a DEO, gentium pacificatore, concesso, quam diutissime perfruatur, cujus saecularis memoria ab ea tantis gaudiis, tanta pietate, tot votis, religiosissime con-

ceptis, redintegratur. Videt enim, quem fuerit ad casum perducta, bello quinque annorum calamitosissimo, quod inter Joannem Casimirum, Polonum, Carolumque Gustauum, Suecum, vehementissimis exardescebat odiis, quod varia fortuna, aemulatione populorum, sociorumque studiis alebatur, quod non, nisi cum extrema partis alterius peste, componendum videbatur. Quoties tum Gedanensis ciuitas, tanquam gubernatore a clauo deturbato, timuit, ne fluctibus cedere cogeretur, undique sublatis, et, quocunque tempestas raperet, obsecumdare; quoties jacturae potius detrimentum, naufragiique interitum, quam portum salutis, e mari scopuloso prospexit! Sed intercessit diuinum Numen, ingentis vastitatis misericordia tactum, ac, praeter spem opinionemque, quietem reddidit eo tempore, quo res in summum discrimen ac perturbationem, omnia miscentem, peruenerat. Gedanum praesertim magnifica prouidentiae coelestis documenta cepit, cujus viciniam compositio pacis ornauit, ac salutem incolumitatemque variis conditionibus stabiliuit. Seruauit gratum memoremque animum totum saeculum urbs praestantissima, et, gratias cum referre DEO, tranquillitatis reconciliatori, non posset, habere studuit sacris caerimoniis et sollemnibus atque agere. Nihil quotannis religiosius die quinto Nonas Majas, quod eo pacis tabulae sunt in Oliuensibus sedibus amoenissimis confectae, primo ad bene sperandum sublato signo. Instituitur jejunium, ad

preces

preces castius fundendas, quibus peccatorum venia impetretur, atque in templis omnibus, incredibili concursu, vota pro publici floris perpetuitate nuncupantur. Saepe numero tempus recordor illud, tanta voluptate, quanta commotione animi, quo mihi licuit esse tam felici, ut, in parentum desideratissimorum complexu, tam castis anniuersariis interessem, patriumque solum DEO supplex commendarem. Summopere tum fui miratus ciuium confluentium studia, more institutoque majorum rebus diuinis perfungendi, eoque ardore bona, sibi tributa, ad posteros propagandi. Iam redeunte saeculo, duplicatur officii sanctitas, ac triduum ritibus grauissimis indicitur, omni mentis contentione procurandis. Totus dies in obsecrationes vertitur, ut exitium ab urbis tectis, templis, ac moenibus arceatur. Totus sanitati animi, nouo foedere DEO obstringendae, pie dicatur, ad ejus iram in posterum placandam, nouamque gratiam ineundam. Dimidius dies festis agitatur congratulationibus, atque benignitate numinis saeculari laetitia, et voluptate, intimis percepta sensibus, e pacis per saeculum seruatae dono, ciuitatisque florentissimae manente felicitate, consumitur. Augetur reuerentia Sacrorum temporibus trepidis, ad quae consiliis sumus altioribus reseruati. Ardet enim Europa furentibus belli flammis, quod calamitatem, plurium annorum industria vix restituendam, ubique locorum infert. Hoc ipsum urbi natali perniciem minitabatur, diuinitus auerrun-

catam, adeo ut ea e faucibus aerumnarum eriperetur, ac secundo fortunae, sine ulla offensione, cursu gauderet. At nos quanta malorum colluuione obruimur, quae stupentes intuemur, quorumque memoriam refugimus. Orbamur adhuc patriae Patre optimo, cujus absentia longior miseriae sensum exacuit, ac desiderium Principis indulgentissimi, haud amplius ferendum, quotidie commouet. Hostis in venis medullisque nostris haeret, nosque, fortunis exhaustos omnibus, in miseram sortem ac miserandam praecipitat. Vel illi, qui Saxoniam conspexerunt vigentem, periculi praesentis expertes, sibi non temperant a lacrymis, ac tantum splendorem, tam subito extinctum, lamentantur. Ignoscite mihi, Ciues amantissimi, quod jucunditatis vestrae societate paulisper animum a communi tristitia abducere conor, et querelas, profecto nunc necessarias, quodam modo lenire

Quidni Vos faustis precationibus prosequar, quibus multae me grauissimaeque caussae deuinciunt. Nondum me poenitet, in urbe, copiosa ac liberalissimis studiis affluente, genitum fuisse atque educatum. Cineres parentum seruatis, adeo praeclare de me promeritorum, ut hac luce me ipsum censerem indignum, nisi perpetua recordatione eorum curas sollicitudinesque colerem, in constitituendis rebus fortunisque meis defixas. Patris praecipue nulla Vos adhuc obliuio cepit, haud ignaros, viro beato nihil prius fuisse, antiquius nihil,

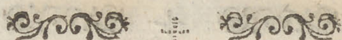
hil, ſanctioris coetus Veſtri integritate, animorumque vita perenni. Hujus ego precibus ſicut coetera incrementa debeo, ſic veſtram in me prolixam voluntatem, qua ſemel iterumque me verbis euocaſtis longe humaniſſimis, ad easdem partes, quarum ille mihi poterat exemplum praebere non minus efficax, quam luculentum, pro virili, obeundas. Quanquam mihi fuit obſequii gloria relicta, ac Regis Sapientiſſimi voluntate, cui vicibus repetitis, Sacramenti fide religioſiſſimi, me obſtrinxeram, in ſtatione manendum, tamen in Vos obſeruantiam, in patriae fines amorem nec quicquam minui, neque unquam per omnem vitam deſeram. Itaque ſocium me jungam patruelis ſanctimoniae, qua in hac Muſarum ſede Oliuenſis pactionis alterum inchoauit ſaeculum, ac pie Vobis, centeſimum clauum figentibus, acclamabo

Cogitanti vero mihi, quo tandem pacto propoſitum mihi officium tuear, majorum noſtrorum tres virtutes magnam ſane admirationem injecerunt, egregii publici, in Marte ancipite, cuſtodes atque adjutrices. *Vna* diuinum praepotensque numen, e cujus arbitrio fortuna belli in utramque partem pendet, caſta pietate complectitur. *Altera* cum prudentia temporibus inſeruiendi fortitudinem copulat excelſam, humana omnia infra ſe putantem. *Tertia* fidem Regi praeſtat, omnibus minis ſuperiorem, neque ullis pollicitationibus fra-

ctam, atque in dubium deuocat summam reipublicae prius, quam a sacramento, ex animi sententia dato, turpitudine flagitiosissima deflectat. Tulit triplex virtutis vinculum praemium triplex, cujus dulcedinem non illa modo sensit aetas, sed etiam posteri, gloriae heredes auitae, nostra memoria percipiunt. Quid libertate Sacrorum praestabilius, in qua asserenda Patres nostri curam nemini magnitudinemque animi concesserunt, quamque tum, cum ea caremus, maximi facimus. Hanc Oliuensis concordia nouis stabiliuit firmamentis, atque ab odiis sententiarum dissidentium acerbissimis vindicauit. Quid Gedanensis prosperitatis fundamenta jecit, quid eam conseruauit, quid continentibus accessionibus auxit. Omnes uno ore nauigandi securitatem, atque amplificationem mercaturae laudabunt, Oliuensibus conditionibus roboratam. Obliuionis denique lex sicut pristinarum memoriam injuriam delet, ita noui belli materiam tollit, Gedano tanto magis optanda, quanto vehementius, strenue se gerendo, celsissimae fortunae inuidiam concitarat. Ne haec quidem cautio fuit ab Oliuensibus transactoribus praetermissa, ad ciuitatem aduersus ultionis iram, atque omnino omne, quod obfuturum sit, protegendam. Adeo virtutis pro virili expleta et perfecta honestas, se remuneratur ipsa, et, quamuis temporum prematur angustiis nonnunquam, tamen se colligit rursus, mala depellit omnia, bona cumulat, tam sibi, quam nepotibus, profutura. Me certe

te hic Majorum splendor tantopere cepit, ut, cum statuerem, patriae saeculares ferias in Saxonia concelebrare, hic morari placeret, ac virtutes Gedanensium, in bello spectatas magno pestiferoque, et postea felici pacis Oliuensis exitu decoratas, justis laudibus efferre. Quod propositum si non lectionis copia, quam rerum gestarum explicatio postulat, atque orationis ubertate quadam se commendabit, at virtutis, praeclare factis praestitae, admiratione, atque urbis, quam matrem appello, caritate, ab liberali ciue non facile deponenda, gratiam inire quandam conabitur

Prima me totum in se conuertit pietas Majorum, in bello, quod pacem peperit Oliuensem, in illustribus posita monimentis. Namque tam videbant mente, quam cernimus oculis, casto Numinis metu, in animis omnium firmius impresso, magistratus tutos reddi, ciues obsequentes, exteros probitatis opinione conjunctiores, ut nulla sit vitae ciuilis pars, quae vacare hac virtute principe facile possit. Vel gentes profanae ejus praestantiam perspexerunt, ac vim reipublicae bene gerandae. E testimoniis innumerabilibus, quibus vetustas abundat, solos Romanos offeram a Valerio Maximo pro dignitate collaudatos. *Omnia post religionem ponenda semper nostra ciuitas duxit, etiam in quibus summae majestatis conspici decus voluit. Quapropter non dubitauerunt sacris imperia seruire, ita se humanarum rerum*

rum velut curam gerere existimantia, si diuinae potentiae bene atque constanter fuissent famulata. [1] Sic se gerendo, multo fuerunt saniores eo, cujus principatus inter Philosophos complura saecula in tyrannidem abiit. Aristoteles enim in virtutibus moralibus pietatis nullam mentionem fecit, perinde ac si haud in magno ponat discrimine ciuitas, colatur DEVS, nec ne. Talia reuocauit monstra multorum sentiendi libido, quae ludere sacra sapientiam putat. Nihil de Dauide Humio dicam, excitati ingenii, sed graui judicio non temperati. Is, sicut confessa argumenta, quibus, DEVM esse, vincimus, rursus oppugnauit, ita passim contendit, tanti religionem publice priuatimque non esse, quanti vulgo aestimetur, [2] etsi nonnunquam parum sibi constet, neque ad haec adyta prudentiae vulgus admitti velit. Istum potius nominabo, qui caeteris ducem se praebuit, ad res sanctissimas contemnendas. Baylium volo, virum summo ingenio, copia lectionis latissime fusa, dubitationibus tamen continentibus suspensum, et gloriae cupiditate de rebus omnibus in utramque partem cum specie disputandi incitatum. Quantam iste multitudinem, tum caeteris scriptis, tum, de cometis, disputationibus, occupauit, ut diuina minimi putarent, in iisque exagitandis nescio, quid acuminis ponerent. Quam temere de re seuerissima jocatur, ac, propter legem ab Seruatore de hostibus amandis latam, hujus disciplinae alumnis

omni

[1] T. 1. n. 9.

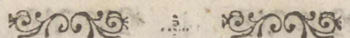
[2] Hume Philosophical Essays p. 232.

omni bello, ſine quo ſaepe pax non obtinetur, interdicit, iisdemque irridicula formula, *le courage Euangelique*, Euangelicam fortitudinem, vitio vertit. [3] Sed audacius nihil comparatione impii cum ſuperſtitioſo, ubi non modo mirabili declamatione, uter e duobus deſipientibus ſit ſapientior habendus, anquirit, ſed clandeſtinis etiam inſidiis, dum ſuperſtitionem licenter eludit, religionem petit, atque in hanc malorum conjicit omnium culpam, quae peruerſa DEVM colendi ratio ac furens hominum generi intulit. Complures id aegre tulerunt, atque hunc indignum repulerunt impetum praecipientes animo, quid quantumque detrimenti tantum lumen ingenii atque eloquentiae poſſit inferre. At concinnius nemo, nec tamen ſine robore, illius vanitatem coarguit Monteſquienſi, in libro quantiuis pretii, prudentiaeque ciuilis lectiſſimae, de anima legum. [4] Nullam Baylio facit injuriam, quod ejus opinionem monſtroſam vocat inconditamque, praeſtare impietatem ſuperſtitioni, nec tantum periculi nullam religionem minari, quantum praua progignat. Nihil autem noui reperiunt, qui Plutarchum de ſuperſtitione legerint, e cujus fontibus, ſicut plurima alia, haec Baylii manarunt. Alias Monteſquienſis acute, quibus Baylius fallaciis alios irretiat, aperit. Quid magis alienum, ne durius loquar, quam DEVM comparare cum homine,

 ut,

[3] Penſées diverſes à l'occaſion de la Comete p. 276.

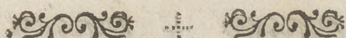
[4] l'Eſprit des loix P. V. c. 2.

ut, quoniam parui referat, hominem quendam esse, etiam numen credere nihil generis humani intersit, et, cum Baylius praeoptet non esse, quam malus dici, DEI quoque negatio falsis de eo opinionibus anteferatur. Agrippae vero, de vanitate scientiarum omnium conquerentis, ratiocinationibus simile judico, quod Baylius vero de DEO sensui vim sanandorum hominum derogat, quia tam paucas emendet. Quasi rei ipsius efficientia debeat hominum, multa saepius impedimenta objicientium, tractatione atque usu aestimari. Num rationi, magnae Baylii Deae, parent omnes, num legibus obsequuntur, ideo tamen ab sano spernendis nemine. Istud prorsus non tolerandum, collegisse Baylium, dimissis commodis, quibus societatem humanam cumulauit religio, cunctis, damna quam plurima, quibus pietatis simulatio hanc obruit uniuersitatem, ipsique religioni ea crimini dedisse. Quantis, quaeso, dominatio crudelis ac superba vexauit aerumnis terrarum orbem, atque historias omnium temporum querimoniis grauissimis impleuit. Quis tot flagitia justis exprobrabit imperiis, aut illorum propterea necessitatem opportunitatemque in dubium reuocabit. Haec quid numinis honori debeant, Montesquiensis tanta vi dicendi amplificat, ut verba ejus dignissima videantur, quae Principum sanctuariis omnium inscribantur, ad sempiternam memoriam. *Princeps*, inquit, *religionis amans ac timens*, *est leonis instar*, *qui manu sibi blandiente*, *vel voce se emolliente*, *domatur.*

Princeps,

Princeps, qui religionem metuit, atque odit, ſimilitudinem gerit beluae, catenam mordentis eam, quae ab impetu, in praetereuntes faciundo, prohibet. Princeps, qui religione caret, viuit atrocis ritu ferae, tum libertatem ſuam ſentientis, cum dilacerat omnia ac deuorat. Tantum momenti ſitum, ad rem publicam bene beateque adminiſtrandam, in DEO dignis ſententiis, ſummi viri judicio, qui noſtra aetate ſcientiae ciuilis celebritate paucos pares habet. Quod ſi numen eſt domi adeundum caſte, quanto magis pietas foris adhibenda, cum vel res ad arma ſpectare videtur, vel arma jam inferuntur, ſiue proſpere conſilia ſucceſſerint, ſiue diſceſſerimus inferiores. DEVS enim ſicut gentes bellicoſas diſſipat, bella ubique coercet, arcus frangit, haſtas comminuit, ita regiones, peccatis obrutas, hoſtium furori tradit. DEVS victoriam concedit, cujus parum refert, utrum ingentes exercitus comparentur, an manus parua magnas copias profliget. DEVS aduerſariis, quo vehementius e repentina conuerſione doleant, ſecundiores interdum res ac diuturniorem impunitatem concedit. DEVS pacem reſtituit, quo tempore nemo ſperat, ut oculis cernamus, non artibus hominum ac viribus animas, caedem ſanguinemque ſpirantes, mitigari, ſed altioribus frenis flecti. Quae cuncta non ſacer modo codex pluribus teſtimoniis ac luculentis comprobat, ſed etiam gentes profanae, tot exemplis cognita, profitentur, etſi, pro ſuperſtitione ſua, nutum

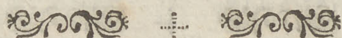
DEI, fortunam vocent. Tullius ſane, popularibus judiciis ſeruiens, quam parum virtus in bello poſſit, quantum e bellicis ornamentis fors, rerum humanarum domina, decerpat, Caeſari commentandum proponit. [5] Quo clementiam ejus, Marcello venia data, exornatam ſplendidius amplificet, eam cum victoriis illius confert eo conſilio, ut manſuete moderateque factum rebus fortiſſime geſtis anteponat. Has cum multis communes judicat, illud ejus, qui ſe vincat ipſe, proprium. Ad quod corroborandum, cui ſit plurimum in armis deferendum, magno flumine ingenii perſequitur. *Maximam partem, quaſi ſuo jure, fortuna ſibi vindicat, et, quicquid eſt proſpere geſtum, id paene omne ducit ſuum.* Ac profecto, ſi quae ſunt vitae noſtrae viciſſitudines, in quibus DEVS ſe non poſſit otioſum praebere ſpectatorem, bellum ſummam hujus terrarum orbis propius attingit, quam ut prouidentia iſtud e longinquo contemplari, et quaſi aliud agendo, negligere poſſit. Quot millia innocentiſſimorum hominum fortunis euertit omnibus, quas ſolus capitis contactus in mali ſocietatem vocat. Horum gemitus ac ploratus num pronoea videat atque audiat, quin iis opem praeſidiumque ferat. Nouas bellum formas in gentes nationesque inducit, in longa duraturas tempora, unde publica felicitas, non priuata ſolum, dimanat. Tam late patentes conuerſiones num ſapiens DEI oculus praeteruolabit. Arctius Numinis

ciuitas

[5] Pro Marcello c. 2.

ciuitas cum rerum publicarum temporibus cohaeret, quam ut illam bellum non concutiat. Num curam ejus auctor ſtatorque coetus ſui, qui propter hunc mundo fauet, unquam dimittet. Haec illis incredibilia videntur, qui nec prouidam DEI mentem intelligunt, neque conſeruationem, mundo neceſſariam, ut ne momentum quidem ſine DEO ſe tueatur, juſta deliberatione reputant, nec genera formasque deſcripte capiunt. Equidem ea, quam debemus eminentis fortunae ſcriptoribus, modeſtia ad librum acceſſi, qui *Oeuvres du Philoſophe de Sans-Souci* inſcribitur. Nonnullos verſaui locos accuratius, varietate ductus argumentorum ac magnitudine. Haec attentionem mouet, illa retinet. Jucundiſſimum praebet ſpectaculum veri, rationi noſtrae inſiti, ſacrisque oraculis repetiti, certamen cum dubitationibus ſapientiae ſibi ipſi confidentis ſpecioſis. Vis luctationis adeo mirificae ſpecimen, diu in tanta copia non quaeres. Diligentius ſaltem epiſtolam quintam perquire, quae imbecillitatem humani verbis exaggerat ingenii, nec plura deſiderabis. Vtinam mens noſtra hujus infirmitatis ſibi ſemper eſſet conſcia, praecipue tum, cum de prouidentia DEI philoſophatur, ne, diuina miscens humanis, ſe aliosque, exemplis nimium tribuentes altioris faſtigii, ab recta veritatis via abducat. Qua cautione duce, ſine labendi periculo, literas rimabimur, ad Maupertuiſium datas. [6]. Hae cupiunt obtinere,

[6] Edit. Secundae Potzdam 1760 epiſt. VII. p. 105 ſqq.

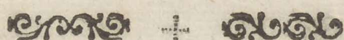

nere, prouidentiam non in rebus ſingularibus verſari, ſed harum formis. *La prouidence ne s' interéſſe point à l'indiuidu, mais à l'eſpéce.* Vel elogium literarum alicui fortaſſe aliquam excitare poterat admirabilitatem, Philoſophum ad Philoſophum ita ſcribere. Etenim inter Philoſophos, hodiernis literis excultos, conſtare exiſtimes, genera rerum formasque per ſe non eſſe, ſed in rebus ſingularibus reperiri. Has animus noſter inter ſe contendit, in quo conueniant, animaduertit, atque ex ea rerum ſingularium inter ſeſe ſimilitudine ſpecierum, quae dicuntur, notiones informat. An prouidentia iis, quae non ſunt, niſi in mentis agitatione, conſtringetur, neque ea potius, quae vere ſunt mundi compagibus comprehenſa, reſpiciet. Regnum formis principatus continetur. Ecqua ratione philoſophus ad regni peruenit notitiam. Conſiderat hujus orbis regna, in quo conſentiant, in quo discrepent, expendit, donec plurium conuenientia regnorum, quid regnum ſpeciatim nominetur, oſtendat. Latet igitur in animo philoſophi regni forma, non in hac uniuerſitate ſeparatim cernitur, ſed in ſingulorum regnorum conformatione. Num prouidentia majorem habebit rationem regni, cujus imaginem mens ſibi noſtra fingit, quam Danici, regis ſui non minori pietate, quam vera ſapientia, feliciſſimi. Ne ſpinoſius videar haec tractaſſe, virum faciam loquentem, cujus philoſophiam Principes quoque ad ſolium ſuum admittunt. Grotius pro me verba faciat in

aureolo

aureolo libello, nec ſatis omnis fortunae hominibus laudando, de veritate religionis chriſtianae.[7] *Neque minus falluntur, qui uniuerſalia a DEO curari volunt, non et ſingùlaria. Ipſa rerum genera, quae a DEO conſeruari illi ipſi auctores agnoscunt, non ſubſiſtunt niſi in ſingulis, ita, ut, ſi ſingula perire poſſint, abdicata a diuina prouidentia, poſſint et ipſa genera.* Quam facile Grotio fuit, ex interiore philoſophia totum ſententiae fundamentum collabefacere, quae formas rerum imaginarias gubernationi diuinae, non res ipſas, ſubjicit. Nec vero Philoſophus Sanſoucyenſis tam graues afferre videtur cauſſas, quae nos cogant, res ſingulares coeco relinquere curſui, remota numinis procuratione. Variis quidem coloribus uberrimum ejus ingenium pingit opinionem, prouidentiam cuncta non complecti. Sed vereor, ne peruulgata nimis mihi ſint reuocanda, in omnibus ſi velim nunc immorari. Vnum ſeligam, primo, non ſine cauſſa, loco illuminatum, quod magnificis de ſummo Numine judiciis exſplendescit. Satis arbitratur, philoſophorum princeps, primum rerum motorem ignotum, cauſſamque ultimam, antiqua materia in formam redacta, mundo leges ſanxiſſe immutabiles. Ecquae ſunt leges, quae, ſine latoris ope ſui, curſum ſemel inſtitutum, ſemper retinent. Leges, ut grauia deorſum, ignes undante flamma ſurſum ferantur, aqua ſine receſſu praecipitetur, pomorum grana roſas non

[7] I. §. II. p. 20.

non ferant, ac suis quaeque effecta caussis seruiant. [8] Leges perturbationum animi humani, ut Heraclitus fleat, rideat Democritus, similiter obscuro quodam ordine diuinitus per genus hominum diffusarum, ad variandum mundi spectaculum. [9] Sicut igitur auctor horologii peritus, hoc apte conformato, primumque permoto, discedat securus, ejusque opus consilio respondeat, ita mundum sine numine, a quo principio moueatur incitatus, alieni non amplius auxilii egere. [10] Multa sunt hic mihi diuidenda, ne res dissimillimas confundam. Largior constantes naturae leges nec mutabiles, ratione rerum creatarum, non creatoris, habita. Regias leges non possunt ciues commutare, Princeps tamen ipse potest. Num DEO minus in sanctionibus licebit suis, quam summis imperantibus, a quo Philosophus

[8] p. 105. Ce moteur inconnu --
aux êtres imposa ses immuables loix
vers un centre commun grauitent tous les poids,
le feu dans l'air èleue une flamme ondoyante,
l'eau sans rètrograder suit le cours de sa pente.
Jamais pepin ne produira des roses,
les effets sont toujours les esclaues des causes.

[9] Ainsi l'homme en naissant reçut les passions,
un Héraclitepleure, un Démocrite rit.
Dieu fit ces passions, une main inconnue
dans un ordre ignorè partout les distribue.

[10] p. 107. Sûr de son ouurage un Horologer expert
donne au mouuement son allûre constante,
au principe moteur la montre obéissante
dans l'absence du mâitre accomplit ses desseins p. 105.

phus Sansſoucyenſis recte naturam ſecernit, cujusque arbitrio primam mundi conſtitutionem, ſine tergiuerſatione, ſummittit. Nec vero natura vi pollet ea, ut per ſe ipſa remoto quamlibet effectore, hujus ſcitis juſſisque obſequatur. Quicquid enim habet, a parente ſuo, DEO, accepit, ſine cujus adjumento ne momentum quidem ſtabilis permanet. Quis nescit, hanc rebus fortuitis ſeu contingentibus indolem tributam, ut nunquam rationem ſui ſibi conficientem ſumminiſtrent, ſemper ex alienis praeſidiis, unde ſint initio ortae, pendeant. Tales ſunt naturae compages, quae nunc cohaerent, prius non fuerant, quae hoc ordine copulantur, cum nihil prohibet, quo minus in alium redigantur. Neque me mouet artificis ab horologio ſuo digreſſus, toties ab hominibus doctiſſimis repulſus. Ab hoc enim ſola operis elaboratur forma, aliunde materiem capit. At DEO mundi non ſolum ſtructura debetur, ſed rerum etiam principia, e quibus omnia conſtant. Nonne ſi temporis longitudine vel partes operis conteruntur, vel totum dilabitur opus, ad fabri induſtriam refugimus, quae deprauata corrigat, reſtituat collapſa. Quis mundum tot ſuperare ſaecula potuiſſe opinetur, molitore ſuo nullas ei ſuppetias ferente. Sed video, quid tantae luci tenebras offundat. Sententia de materia aeterna praeconcepta ſic in animum ſeſe inſinuat, ut verum cernere non poſſit. Satis nos candide in has erroris latebras ducit Philoſophia Sansſoucyenſis, quando materiam, cui hujus

C opifex

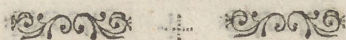

opifex aedificatorque mundi formam dederit, antiquam ſalutat. *En donnant une forme à l'antique matière.* Equidem ſaepe multumque miror, quid ſit, quod homines alioquin doctiſſimi talem creatori molem adjungant. Veniam facile do Philoſophis ante ſeruatorem natum, quibus explicatior uniuerſitatis conditae notitia defuit. Noſtra vero memoria, qua ſanctiora monimenta rationis acuerunt animaduerſionem, priſca iſta materia, e qua ſint omnia expreſſa atque effecta, omnem veri colorem amiſit, ſibi ipſi vehementer repugnans. Quid incredibilius eo, quod immutabile ſimul ac mutabile ponitur. Mutari nequit materia vetuſtiſſima, utpote quae ſua vi ſemper fuit, ſimplice praedita neceſſitate. Neque eo ſecius flexibilis tota atque commutabilis, a DEO ultro citroque verſatur, ut multiplices formas induat. Haec qui in concordiam redegerit, lauream reportet. Illud omnium minime ferendum, culpam vitiorum noſtrorum in DEVM conjici, animique tumultus ex hoc fonte, quo nihil purius, deriuari. Inſeuit, haud nego, hominum pater indulgentiſſimus ſtudium expetendi bona, mala refugiendi. Namque ſine his ſtimulis, felicitas ſibi noſtra conſtare nullo pacto poterat. Quodſi Democritus, modo verum ſit, quod dicitur, in riſus effunditur, Heraclitus inter gemitus ſedet lacrymasque, uterque re optima perperam utitur, ſua ductus ſtultitia, non coeco legum, diuinitus rogatarum, inſtinctu. Quo circa fixum maneat ratumque, res ſingulas

C gulas

gulas a Numine ita curari, ut ope diuina non conseruentur modo adjuuenturque, sed etiam regantur, bonis peragundis, malis permittendis, ad gloriam DEI amplificandam, ac mundi salutem perficiendam. Nihil hanc in sententiam praestabilius frugifera disputatione vicesima quinta scriptoris Antimachiauelli, de vi fortunae in hominum negotia, et qua ratione ei resistatur. Sobrie fortuna in sonis numeratur inanibus, cunctaque ad caussarum concursionem referuntur eam, quam nulla cujusquam hominis mens et cogitatio assequi possit. Quid hic omnia videns oculus DEI in rebus singularibus efficiat, commemorabilibus exemplis monstratur. Obstupesco sane, quoties manicas istas mihi ante oculos propono, quas Marlboroughia Annae Reginae praereptas occupauit, quae ejus maritum de gradu postea dejecerunt, quibus Rex Gallorum pacem nec opinatam, in summo rerum discrimine, retulit acceptam; quas, praeter expectationem ciuilis prudentiae, omnis totius est Europae conuersio secuta. Quid ad haec victor Machiauelli. [11] *Sic luditur in rebus terrae grauissimis, sic prouidentia omnem sapientiam hominum ac magnitudinem ridet. Exiguae nonnunquam caussae ac ridiculae saepenumero imperiorum fortunam magnorum conuertunt.* Hactenus ille

[11] p. 375.

Satis igitur laudari non potest Majorum virtus nostrorum, qua, data quauis occasione, demonstrarunt, nihil se dubitare, quin secundi belli casus aduersique a DEO, rerum nostrarum moderatore, proficiscantur. Cujus pietatis complures possem specimina cumulare, ipsorum grauitate longe dignissima. Satis autem videtur, duo exempli caussa proferre. Reuerterat Joannes Casimirus in Poloniam, unde eum vis hostium major pepulerat. Secundiore postea Marte pugnarat, satis ostendens, sibi neque animum deesse, neque robur regni tuendi. Poloni praesertim, auitae gloriae memores, varias Suecis calamitates intulerant, ut res breui in meliorem locum reditura videretur. Tantas spes cum crebri afferrent nuntii, quis tandem Gedanenses stimulus exacuit. Oculos sustulerunt in coelum, et, gratiis in omnibus templis actis, religiosissimum gaudium declararunt. [12] Idem religionis sensus animos rexit, cum, superatis incredibilibus difficultatibus, discordiae minuerentur, tandemque pax oliuensis finem malis omnibus afferret. Tubicen mittitur Gedanum, ad nuntiandam Regi confirmatam concordiam. Noctu venit in urbem, suoque clangore sopitos excitat. Laetitia Gedanenses

quiescere

[12] Vid. G. R. Curicke Histor. Beschreibung der Stadt Danzig, p. 369: Diese Gesandten reiseten den 13. April wohl vergnügt wieder nach Polen: den 30. April Sonntags wurde in allen Kirchen öffentlich Danksagung gethan, weil gewisse Zeitungen waren eingelaufen von Ihrer Königl. Majestät Joannis Casimiri glücklichen Progressen wider die Schweden.

quiescere non ſinit. Quorſum commeant omnes. In aedes ſacras, quarum campanae totam noctem perſonant, inſequens autem dies Vtus Non. Maj. ſupplicationibus feſtis agitatur, ad immortale beneficium grata mente complectendum. [13] Quae Majoribus ſententia tum ſteterit, grandius eloqui non poſſum Vuernsdorfio, viro tantum praedicando, quantum lectiſſima doctrina, virtutum pulcherrimarum choro ſtipata, laudari meretur. Is hoc ipſo Pacis oliuenſis documento peruincit, res ſingulares a DEO temperari, in diatribe, qua actum oratorium A. D. XIII. Kal. Jun. habendum denuntiauit. Principium belli comparat cum fine, conſilia Regum inter ſe dimicantium percontatur, variamque voluntatem diſſenſionis mitigandae, in primis cauſſas ſuſcepti pacis negotii anquirit, ut appareat, vim humana ſuperiorem regnorum viciſſitudines moderari, qua longe aliter, atque homines ſapientiſſimi cogitarunt, conſtituantur

Pectus pietate corroboratum numinisque fiducia nullis cedit malis, ſed contra progreditur audentior. Sicut enim parens illa foecunda caeteras profert virtutes,

 ſic

[13] id. p. 383. Solchen längſt verlangten Friedensſchluß Ihro Königl. Majeſt. zu hinterbringen, ward alſofort in der Nacht ein Trompeter nach Danzig geſchickt, bey deſſen Ankunft eine groſſe Freude in der Stadt entſtunde, jedermann ſtund von ſeinem Lager auf, in allen Kirchen wurden die Glocken gelautet, und der folgende ganze Tag (war der 3. May Freytags vor Jubilate) GOTT zu Ehren höchſtfeyerlich begangen.

ſic animum munit aduerſus pericula, ut ea contemnat ſuperiorque diſcedat. Sed hoc nomine digna fortitudo non minus a feritate latrociniorum, quam audaciae coeco eſt impetu ſecernenda, ſi ſuum volet decus retinere. Immanitatem facile cauebit, illud ſemper recordata, quod eſt a Stoicis praeclariſſime dictum, fortitudinem virtutem eſſe, propugnantem pro aequitate. Itaque multum dignitatis amittit Achillis ſtabilis animus ac firmus, quod iracundus, inexorabilis, acer, jura negauit ſibi nata, nihil non arrogans armis. [14] Contra ea priſci Romani aeterna gloria florent, qui puro pioque duello, piis juſtisque armis, ut eorum formulis ſolemnibus utar, res quaerendas cenſuerunt. [15] Primum igitur omnium vir fortis ſecum reputat, num rectis de cauſſis bellum geratur. Nouit enim, frangi injuſtitiae metu militum vires, juris atque aequi certa confiſione attolli. Nouit impunem vix redire, quisquis injuria arma ceperit. Nouit contra jus fasque bellantes, quo grauius commutatione rerum percellantur, ad breue tempus ſecundioribus rebus perfrui. Nec vero leges modo fortitudo ſemper habet ſibi propoſitas, ſed etiam ſapientiam comitem adjungit, ne potius audacis pertinaciae nomen reportet, quam fortitudinis. Sic animata, quid publice expediat, maxime perpendit, ut pro communi ſalute, non commodis ſuis, pugnet. Cui quoties opes repugnant priuatorum,

14 Horat. Art. poët. v. 120 ſqq.

15 Briſſon. de formul ſolemn. IV. n. 13. p. 323.

uatorum, eminente imperio, harum jactura reipublicae majus damnum redimit. Moenia communit, loci praesertim natura valida, plus tamen roboris in obsequio ciuium constantiaque ponit. Praecipue videt, ne bonorum specie capiatur, quibus gentes inter sese decertantes illam corrumpant allectam, atque ab honestate dimoueant, qua vera fortitudo vacare non potest. At omnium maxime fugit neutrius partis studium, quo multi grauissimis sese calamitatibus onerant, eas quando consilio satis specioso conantur euitare. Incidunt enim tempora, cum vinculum, quo Principi tenemur obstricti, nos deuincit, ne societatem reformidemus periculi, sed conjunctis viribus istud propulsemus. Tunc medium qui se gerit, ab officio turpissime discedit. Ciuitates postremo infirmiores, foederibus initis, aliena quaerant auxilia, hisque confirmatiores, hostibus metum incutiant, suis animos addant. Prudentissime is, qui Machiauelli dolos redarguit. [16] *Quamuis foederati suis nonnunquam promissis haud stetisse legamus, plurimum tamen semper conducit, foedera pangi. His quot nobis junguntur, tot minuuntur hostes, ac, si nos parum juuerint, at nihil officient, neutri dediti.* Quibus comparatis praesidiis, armandus animus est magnitudine, ne cui homini, perturbationi, fortunae succumbat, sed omnia, quae cadere in hominem possunt, subter se habeat. Sic affectus, res geret majores illas quidem ac salubres,

[16] Antimach. p. 267.

salubres, quamuis difficillimas, plenasque laborum ac discriminis vitae, non solum rerum externarum. Quam bene ageretur cum genere humano, in bellis omnibus si talis fortitudo gentes inflammaret. Sed bene multi suis impelluntur cupiditatibus, non utilitate vera jurisque obseruantia, audaces magis, quam robusti constantesque nominandi. De his quid videatur existimandum, Philiscus liberius Alexandro magno aperuit. [17] Non vituperat ejus ardorem gloriae, verum ne sit pestilentia, ac magnus quidam morbus, sed valetudo, vehementer exoptat. Qua voluit imagine bella significare, per vim acerbiusque regnare, expugnare urbes, populos delere, contagionis esse, sanitatis ac salutis, parcere subjectis ac prospicere

Itaque me summopere delectat imago fortitudinis Majorum nostrorum, quam nunquam contueor, quin germanam virtutis in bello indolem suspiciam. Prima illos afficiebat sollicitudo de caussis belli, jurene mouerentur arma, an injuria. Viderant, Carolum Gustauum viginti sex annorum pactas inducias, necdum finitas, fregisse. Joannem vero Casimirum, senserant, omnia prius jure, quam armis, expertum. Legationes enim, quae mandata perferebant, vel non admittebantur, vel, repudiatis conditionibus, breui comperiebant, in comitiis Suecicis jam bellum decretum, omniaque comparata,

[17] Aelian. var. hist. XIV. II

comparata, ut res ad vim deduceretur. Illud non conjectura, sed oculis manibusque gedanenses tenebant, Suecum dimittere facultatem noluisse, Poloniam, omnibus opibus exhaustam, atque a duobus hostibus misere vastatam, in extremum discrimen redigendi. [18] Plus dabat juris necessitudo cum Polonia, atque ad arma vocabat, quibus commune periculum ab regno depelleretur, quod Gedanum in fidem tutelamque receperat. Belli cognita justitia, nihil magistratus praetermisit, quod ad urbem defendendam valeret. Cui propugnationi cum viderentur multa aedificia offutura, haec demoliebantur partim, partim delebantur incendio, ut ne sacris quidem aedibus commodi publici ergo parceretur. [19] Nec Sueciae Regem praeteribat, quantum momenti Gedanum ad belli fortunam haberet. Quare blanditiis primum incolas ejus deliniebat, ut vel sibi eos adjungeret, vel ad neutrius partis beneuolentiam permoueret, quo saltem cessatione torperent. Cum blandiloquentia nihil efficeret, Sueo se ad minas conuertit, exprobrata Magistratui temeritate, qua, insciis ciuibus atque inuitis, arma in se cepissent, ac famosis libellis suam regnique dignitatem minuissent, quam contumeliam placare non possent, nisi statim, positis armis, ad officium redirent. Minae tam vehementer jactatae Majores non fregerunt, sed erexerunt, ut modestissime responderent, criminationes, sibi oblatas, tollerent, et, quid in suo

 esset

[18] Londorp. Reichshandl. Vol. VII. p. 1001. [19] Curicke l. c. p. 367. seqq.

eſſet officio, grauiter explicarent. [20] Sueonum tamen Rex iram non ſedauit, qua acutus, duabus expugnatis munitionibus, aggeres perfodit, ad aquas urbi intercludendas, omniaque eluuione peruaſtanda. [21] Verum Patres Gedani quam maturrime cauerunt, ne tanta vaſtitas, quantam moliebatur ille, redderetur. Interea tum Batavi, tum Dani, ſubſidio patriae venerunt, ſuoque aduentu non minorem voluptatem, quam ſpem rei bene gerundae, excitarunt. Namque horum plurimum referebat, portum Gedanenſem ſaluum incolumemque praeſtari, ac nauigandi libertatem, mari Baltico non inſidioſo infeſtoque, fulciri. Qua mente, ineunte Majo, triginta Belgarum naues ancoras jaciebant, incurſiones Suecorum repreſſurae. Breui poſt Danica claſſis decem nauigiorum ſeſe conſociauit, ipſo Rege Friderico III praeſente, ſuamque prolixam voluntatem ſemel iterumque ac ſaepius urbi declarante. [22] Tot tantisque praeſidiis aucti Gedanenſes, animos confirmarunt, magnamque fortitudinis gloriam paſſim retulerunt. Abundat hiſtoria belli egregie factis. At inſtar omnium ſit firmitas animi, qua ſunt Haupto munimento potiti. Aliquoties hunc locum, a Suecis magnis operibus munitum, ſuaeque negotiationi pernicioſiſſimum, in

[20] Literas ultro citroque miſſas; lege in theatro Europaeo P. VII. p. 945 ſqq.

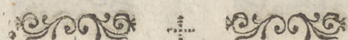
[21] Puffendorff de rebus a Carolo Guſtauo geſtis L. III, §. 15-20.

[22] Curicke p. 369 ſqq.

in poteſtatem redigere conantur. Fruſtra. Tandem moleſtiis fatigati, ſumptibus non mediocribus, audent propugnaculum obſidere, atque intra duos menſes feliciter capiunt, eoque ſucceſſu non parum pacis ſtudia fouent. [23] Nam exoptatum fortitudo reperit exitum, juſtitiae cuſtos, quando ſapientia conſilia capit optima, eaque celſum animi robur atque erectum ſuſcipit, ac ſine mora perficit

Nouo fulget ſplendore Gedanenſium virtus, quem fides in Principem conſtans ac perpetua ſempiternae poſteritatis memoriae commendabit. Vniuerſe nihil hominum inter homines ſocietati opportunius, nihil magis neceſſarium, quam fides. Haec enim dictorum conuentorumque conſtantia et veritate communitatem vitae noſtrae ſeruat, ſine qua ſollicita nos diffidentia ſegregaret, ut ſoli viuere mallemus, quam continentibus fraudibus decipi. Quodſi jurejurando fidem aſtrinximus, deteſtabilis eſſet nequitiae, promiſſa fallere. Illud violaremus, quod inter homines ſanctiſſimum ponitur, aliquo numinis ſenſu tactos, neque intoleranda barbaria efferatos. Quid enim facimus jurantes. Affirmatione religioſa ipſum DEVM teſtem vindicemque ſceleris prouocamus. Quocirca ſacramenti violatio numen ludificatur ipſum, et, horreo dicere, ejus ſanctitatem, juſtitiam, vim, deridet. Sanctius jusjurandum fidemque grauitas

[23] Curicke p. 381.

Romanorum tractauit, quae fidem in Capitolio Joui posuit vicinam, ut omnes intelligerent, quanta cognatione fides ac religio inter sese colligarentur. [24] Vtriusque cultum non simulacris modo prae se tulerunt, sed etiam factis probarunt, exemplo M. Attilii Reguli, a Cicerone summa eloquentia amplificato. [25] Nec recentiora tempora sunt adeo deprauata, ut, quid fides jurata valeat, ex memoria nefarie deponant. Specimen fidei publicae obseruantiaeque jurisjurandi Elisabetha, Angliae Regina vere magna. Foedus cum Gallo inierat aduersus Hispanum, ut inter se fidem jurejurando obstringerent. Henricus vero IV videbatur occasionem captare, ab officio recedendi. Quid ad haec Princeps gloriosissima. Ad Galli conscientiam coram DEO prouocat, an Rege putet dignum, caussam ab iis disjungere, quibus se tantis obtestationibus adjunxerit. Caussam subjungit grauissimam. Gentes quasdam, ut potentiam consequerentur, foedera neglexisse, sed euentu plerumque tristissimo. Res enim societatis humanae nisi fide steterint, potentia neutiquam posse consistere. Foederis igitur religionem, et pactorum fidem, non nisi inter prauos, retia texi ad frustrandum. [26] Sic Regina, ciuilis prudentiae peritissima, rectius de Spartanis judicat, hominibus nostrae aetatis, nimiis eos laudibus efferen-

24 Rycquius de Capitolio Romano c. 42.

25 De offic. III. c. 26 sqq.

26 Camdenus Annal. Rerum Anglicarum P. IV. p. 753 - 755.

efferentibus. His, quod merito caſtigat Ariſtophanes, neque ara, neque fides, neque ulla firma pactio manſit. [27] His Sacramenta tam vilia ſolebant videri, ut iis viros circumuenirent, tanquam pueri talis. [28] Quis furor animi, quae caecitas mentis homines ad rerum tantae ſanctitatis contemptionem impellit. In aliis exiſtunt honoris, imperii, gloriae, cupiditates, ut capitalem Eteoclis vocem vita exprimant, ſi violandum jus, regnandi gratia violandum, aliis rebus pietatem colendam. [29] Alii ſpecie capiuntur utilitatis, ut res natura conjunctiſſimas, commoda honeſtatemque ſejungant, quales jam fuit Socrates execratus. Habes Syſtema, quod noſtra memoria celebrat, conuenientiae, quo, quicquid utile, juſtum declaratur. Nihil in eo noui, quod non Parthi fuerint ſecuti, ſic ab Juſtino depicti. Fides dictis promiſſisque nulla, niſi quatenus expedit. [30] Saepenumero priuati conqueruntur, amicos, rebus florentibus magna turba adhaerentes, aduerſa fortuna disſipatos, ſeque ſolos relictos. Nolite, Principes, opinari, meliorem vobis ſortem ſperandam. Donec eritis felices, aſſentatores vos plurimi in coelum tollent, nec pauciores confoederati veſtram expetent amicitiam, calamitate vero preſſi, non ſine admiratione ſpectabitis,

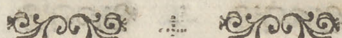
 plerosque

27 In Acharnenſibus act. II. Sc. II. p. 29.

28 Plut. Apophth. Lacon. c. 94.

29 Cic. de offic. III. 21.

30 XLI. 3.

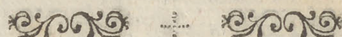
plerosque diffugere, plerosque de vestris laudibus detrahere, plerosque fidem vobis pactionibus datam deserere, nullo vobis reliquo solatio, nisi ut vestra vos virtute inuoluatis

Quo rarior Gedanensium fides, Regi suo spectata, eo majorem illis gloriam rerum documenta gestarum comparabunt. Huic insigne decus parit, quod illis temporibus obsequium coluerunt, quibus Joannes Casimirus, regno pulsus, parum, imo vero nihil, eos adjuturus videbatur. Jam Poloni cum Suecis aciem ad Czarnouam instruxerant, ut proelio, utri utris imperarent, decernerent, eos cum maximus imber dirimeret. Interea, captis consiliis, Polonus praestare judicabat, copias in proximam subducere siluam, relictis omnibus impedimentis, atque inde Cracouiam properare. Ne sic quidem consistendi locus dabatur, sed, aduolante exercitu numerosiore, Polonia fuit relinquenda, atque in Silesiam migrandum. [31] Nihil erat, quod amplius victrices Sueciae copias retardaret, per Sarmatiam longe lateque dominantes. Terror enim tantus omnes incesserat, ut vim vi repellere nollent, seque sponte dederent. Thorunium saltem atque Elbinga, ne de pluribus ciuitatibus commemorem, persuasionibus Sueci, ne calamitates obsidionis, quas perferre non possent, sibi contraherent, statim cesserunt, ac, sine ulla dimicatione, in

[31] Londorp. Reichshandl. Vol. VII. p. 1007 sqq.

in ejus fidem poteſtatemque venerunt. Num ſe Gedanum fluctibus permittit. Stat inſtar rupis firmae, quae undis alliditur, loco non mouetur, atque extrema perpeti mauult, quam fidem, Regi datam, ac ſacramento obligatam, nefarie deſerere. Vt igitur omnem perfidiam atque iniquitatem refrenet domi, DEI metu ciues pariter atque exteros permouet, eadem juris jurandi formula concepta, quam in bello cum Guſtauo Adolpho ſuis praeiuerat.[32] Ecce verba priscae plena grauitatis. *Juro, me Regi Poloniae Joanni Caſimiro, clementiſſimo principi ac domino, atque huic urbi fidem ſtudiumque conſeruaturum, commodis publicis pro virili ſeruiturum, his periculoſis belli tempeſtatibus concordiam retenturum communem, et, quicquid mihi charum eſt atque antiquum, periclitaturum.* Quae ſolemnis religio coaluit ita, ut ſibi poſtea ſemper conſtaret, nullis labans vel ſuſpicioſiſſimis turbis. Retulit Gedanum ſtabilitatis ſuae, aequali tenore perſeuerantis, ampliſſimum pretium legatione regia triumuirum dignitatis ſplendidiſſimae. Haec enim, regio nomine, inuiolatae fidei cauſſa gratias egit, et, corroboratis animis confirmatisque, ad eandem gloriam, in poſterum nouis incrementis augendam, auxilium ſatis firmum, ab Rege ipſo quam primum ferendum, promiſit. Mutuis tum gaudiis ciuitas Gedanenſis reuixit. Vrbs fiducia praeſentis opis, ab Joanne Caſimiro expectandae, laetatur, utpote

[32] Curicke p. 223. 367.

te quae malis videbatur omnibus finem allatura. Legati, instrumenta propugnationis valida cernentes, pectus ciuium impauidum, atque ad omnes casus paratum, simul percipiunt, eoque impense delectati, in Poloniam reuertuntur, nuntio Regi laetissimo de ciuitatis pietate ac fide perlato. [33] Tandem numen diuinum, quod prius deprimit, quos extollere vult altius, mirabili rerum conuersione, arma Casimiri fortunauit, hostes ut comprimeret, multaque recuperaret. Quo propius aberat a Gedano, Regis sui videndi cupidissimo. Voti, tam diu nuncupati, XIV Kal. Decembr. fuit feliciter damnatum, quo tempore Rex, pompa pulcherrima ingressus, urbem sibi dicatissimam, salutauit, quae saepe sola aduersariis repugnarat. Cuncta gaudio triumpharunt, quod Rex desideratissimus saluus iterum incolumisque rediit. [34] Tum Rex ciuitati gratiam retulit, cujus meritis per Koryczinium, Primicerium, testimonium perhibuerat honorificentissimum, *in una urbe uniuersum sibi regnum seruatum* [35]

Hactenus de triplici Gedanensium virtute, in bello Polonos inter Suecosque diuturno conspicua, casta in DEVM pietate, fortitudine sapientia temperata, fide in Regem inexpugnabili, quam magna cum majorum nostrorum

[33] Curicke p. 369.

[34] Idem p. 371.

[35] Ill. Lengnich hist. Pruss. T. VII. p. 173.

ſtrorum ſum veneratione contemplatus. Venio nunc ad beneficium triplex, quo fuit illa pace oliuenſi, diuinitus conceſſa, hujusque conditionibus ſaluberrimis affecta. Principatum Sacrorum tenet libertas, momenti tanto grauioris, quanto longius officia in DEVM caetera vincunt omnia, quanto certius conſtat, hujus felicitatem vitae nihil eſſe ad ſalutem nullo tempore finiendam. Ecquae tandem ſacrorum dicitur libertas. Libertas DEVM colendi, ut verum tibi rectumque videtur. Contraria ponitur vis, cogens alios, DEVM, prout mos fert receptus, cultu proſequi. Ita Conſtantinus Imperator Sacrorum libertatem ſociis Chriſti virtute ſua peperit, ut animos dedere praeceptis JESV conſentaneae religioni poſſent. Tanto ſpoliabant bono ſuperiorum temporum vexationes, eosque formulam, profanae ſuperſtitioni probatam, adigebant. Qua de libertate ſacra quam longae lites agitantur, vel furore, DEO cruciatibus aliorum ac ſanguine ſeruiendi inflammatae, vel nimia in quemcunque venerandi numinis modum lenitate ſparſae. Inprimis duumuiri latius eas ſua propagarunt auctoritate, pro gentis Batauae indulgentia propugnantes, Braunius ac Baylius. Ille de vera Belgarum religione horum defendere prudentiam ſtuduit, ſuum cuique de rebus diuinis ſenſum permittendi. Hic effatum principis ſalutis noſtrae, *cogite eos intrare*, ſic explicauit, ut fere libertatem in ſacrorum licentiam conuerteret. Aetate noſtra Gallia, mitior in Hugonottos, jus idem in utramque

requisiuit partem, ac detrimentum, quod res publica ab acerbitate accipiat impotente, curatius exputauit. Lectu sane dignissima literis prodidit ciuis FrancoGalliae amans, neque ullius partis studiosus, duriorem praesulis sacrorum Agennensium sententiam ut emolliret. [36] E nostratibus mediam sequitur viam Stangenius, vir maxime reuerendus, de mentis consciae libertate et coactu. [37] Neque ea nobis deserenda videtur, ita semper statuentibus. Quoniam religionis conscientia mentis agitatione regitur, quae cogi nullo modo potest, nisi rationibus vincentibus, neque, quod rectum videt, in ullius gratiam prauum putabit, solius DEI imperio subest, cujus sibi jura arrogat, quisquis metu minisque alienas audet sententias exprimere. Simulatores enim pietatis facit, non verae probitatis DEoque gratae amicos. Inde vero temere concludas, reipublicae nihil interesse, quid homines de rebus sacris sentiant. Fouent enim eas opiniones nonnulli, quae DEI minuunt majestatem, ipsiusque ciuitatis fundamenta conuellunt. Quibus de caussis magno studio cujusque sectae pronuntiata, ad salutem communem referantur, ea tolerentur, quae minus huic officiant, prosint plurimum, caeterae legibus grauissi-

36 Dimissis aliis, duo tantum scripta commemoro, le Patriote François et impartial, ac lettre d'un patriote sur la tolerance ciuile des Protestans de France.

37 Von der Gewissens-Freyheit und Zwang.

grauiſſimis coerceantur, ne turbent quietem, ſed, conjunctis viribus, eam conſeruent. Quod ſi qua DEI colendi via legibus eſt primariis comprobata ac munita, pactis ſtandum, neque alteri parti venia danda, ut illam contemnat, impediat, vexet. Quid hisce temperamentis ex lenitudine Belgarum obſtet, non eſt opus pluribus remouere. Moderate ſcienterque cuncta ponderauit Cyprianus, immortalibus de coetu noſtro meritis cumulatiſſimus. [38]

Jam me ad ſe rapit diuinum pacis oliuenſis munus, quo puriori doctrinae priſtina immunitas redditur. Sanctionem ſacratam mecum repete, ut prouidentiam, ciuitatis gubernatricem ſanctioris, flexis genibus obſerues. Es ſollen alle Städte des königlichen Preuſſens, bey ihren Gerechtigkeiten, Freyheiten, und Privilegien, derer ſie entweder in Geiſtlichen oder weltlichen Sachen, vor dieſem Kriege ſich gebrauchet, und derer genoſſen, doch mit Bedinge des freyen Exercitii der katholiſchen und evangeliſchen Religion in obgedachten Städten, ſo wie ſie vor der Zeit dieſes Krieges im Schwang geweſen, von Ihro Königliche Majeſtät von Polen, mit voriger königlicher Gnade und Clemenz hinführo angenommen, erhalten und geſchützet werden. [39] Fecit hic Gallia ſolemne

[38] Von der Gleichgültigkeit derer Gottesdienſte, Kap. 3; von der unpolitiſchen Gleichgültigkeit, §. 2. p. 31 ſqq.

[39] Artic. II. §. 3.

lemne ſuum, cujus Franciscus Rex exemplum praeiuit, ut per legatum Lombreſium ſacra noſtra in ſuam reciperet tutelam, ac poſteris firmaret. Junxerunt Sueci ſtudia ſua, nosque fidei ſocios publico foedere a futuris periculis prohibuerunt. Audi ſtator doctrinae emendatae, hoc unum votum, caetera omnia complexum, et Galliae Sueciaeque eundem animum ſerua, ut bellum, quod nos angit, iis conditionibus finiatur, quae jura noſtra, pace religioſa fundata, VVeſtphalica aucta, asſerant, nouisque firmamentis nixa, nepotibus ſeris transdant. Nec Poloniam poenitere liberalitatis ſuae debet, qua nobis poteſtatem Numinis, ut par eſt, adeundi tribuit. Eam meriti Gedanenſes ſunt, poſteaquam belli injurias pertulerunt omnes, et ciuitatem, vitam, bona, fortunas, faucibus ejus objecerunt. Ipſa autem religio noſtra nihil habet, quod reipublicae commodis officiat, praeſidia potius ejus conſeruandae atque amplificandae praeſtat eximia. Auctoritatem Principum a diuina ducit inſtitutione, eamque ſacroſanctam, quia DEI perſonam gerant, omnibus commendat. Sacerdotum, qui, ut cum ciuilibus doctoribus loquar, ſtatum in ſtatu moliuntur, conata refrenat, illorumque bona imperantibus ſubjicit, ſaluo cultu diuinitus imperato. Ciuibus obſequii gloriam, fidem, ſanctitatem conjugii, ſeminarii reipublicae, ac reliquas virtutes, ciue dignas, inculcat. In re, manifeſta judicibus aequis omnibus, diutius morari nolo. Quid hanc in ſententiam neruoſius

ſius Maſii libro, qui inſcribitur *intereſſe principum circa religionem Euangelicam.* Quid magis inuictum, quam Cypriani, ſupra laudati, disputatio, clariſſimis rationibus efficiens, Pontificias contra doctrinas ſocietatem petere ciuilem multis malis, praecipueque ſummorum principum jura laceſſere. [40] Cujus argumentorum vim ſi Montesquienſis perciperet, tantum forte ſacris Romanis non daret, ut ea cenſeret ad unius imperium accommodatiora. [41] Ipſe tamen poſtea confitetur, gentibus, in ſeptentriones vergentibus, harumque ingeniis, Proteſtantium, qui dicantur, pronuntiata aptius reſpondere, ob ſtudium libertatis nunquam dimittendum, cui infinita capitis ſacri, quod oculis cernatur, dominatio displiceat. Itaque nulli dubitamus, quin Martia Sarmatarum gens, quae, ſpiritus auiti decorisque plena, a majoribus hereditate acceptam libertatem antiquo jure graduque retinet, Pacis oliuenſis donum, immunitatem ſacrorum nobis incolumem relinquat in poſterum, atque Joannis Caſimiri, cujus gloria nunquam intermorietur, in nos aequitatem imitandam ſibi proponat. Ipſa coeleſtis prouidentia, quae in Polonico bello Suecicoque religionem noſtram texit, quae tranquillitate pacis eandem quam diutiſſime beauit, quae, publica lege, ejus ſecuritati conſuluit, Sarmatiam mitiget, ut, quam DEO

 placeat

40 Belehrung vom Urſprung und Wachsthum des Pabſtthums, Kap. 21.

41 De legibus XXIV. 5.

placeat illa, inde non intelligat, ſed plane videat, argumentis indubitatis, a VValchio Gottingenſi, ſplendidae viro doctrinae, lectiſſime expoſitis. [42]

Poſt ſacra Gedanenſibus quid gratius, quidque charius, negotiatione libera. Ea quantum complectatur boni, ex intimis prudentiae ciuilis receſſibus, doctrina non minore, quam dictionis elegantia, demonſtrat *Hanouius*, honore mihi ſingulari nominandus. Namque ducem ſe mihi praebuit, ad ſuſcipiendam atque ingrediendam rationem ſtudiorum, tam peritum, tamque humanum, ut ejus ſim disciplinam tum demum daturus obliuioni, cum me, quantum ex ea profecerim, poenitebit. Egit in praeſtantiſſimis disquiſitionibus argumenti potiſſimum Metaphyſici de fauore commerciorum, [43] qui in officio ſalutaria reipublicae commercia perficiendi ponitur. Praeter caetera negotiationis praeſidia hujus immunitatem jure meritoque commendauit hanc in ſententiam. *Discrimina itinerum, a latrociniis et piratica commercio imminentia, eidem ſunt infeſtiſſima. Neque enim ſolum abſterrent mercatores a tractandis commerciis periculoſis, verum etiam audaciores maximis ſaepe afficiunt damnis aut peſſundant, et reipublicae*

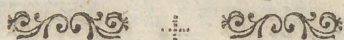
[42] In libro inſignis perſpicuitatis ac laboris, Geſchichte der evangeliſch-lutheriſchen Religion, als ein Beweiß, daß ſie die wahre ſey, III. 3. 4.

[43] p. 455 ſqq. inprimis §. 36.

blicae grauiter nocent. Exigit igitur fauor commerciorum, ut ſecuritati eorundem quam optime proſpiciatur, pactis maxime et foederibus. Hactenus Hanouius meus, quem DEVS quam diutiſſime patriae totique orbi literato ſeruet, ut, quae comparauit ornamenta monimentis eximiis, continuanda praeſertim VVolffii immortalis Philoſophia, Phyſicis elaborandis perficiendisque, tantus tamque ſolers naturae ſpectator, expleat. Fuit quondam commerciorum libertas magnopere debilitata, cum terra marique latrocinari non modo turpitudini duceretur nemini, ſed magnis etiam in laudibus haberetur. Tanta delerant obliuione gentes rationis praeceptum, nulli damnum inferendum, quod omnes communi tenentur cognatione, tanquam corporis unius membra, ab ipſa natura copulata. Ecquid ab hominibus expectabis, qui vel in DEVM ſuorum, ut Mercurii, virtutibus commemorant, artes ſcienter furandi. Nullus vero populus tantum latrociniis dedit, quantum Scythae, unde conſuetudo fuit e rapto viuendit Σκυθισμὸς, ſeu ſcythica licentia nominata. A quibus cum fuerint oriundi Germani, non admiramur, eos quoque rapinas neque infames, neque humiles, neque ab honeſtate remotas, cenſuiſſe. Auctor eſt mali moris Caeſar, latrocinia apud eos nullam habuiſſe infamiam, quae extra fines cujusque ciuitatis fierent, atque ea juuentutis exercendae, ac deſidiae minuendae cauſſa non improbata praedicaſſe. [44]

Sed

[44] De bello gallico VI. 23

Sed luculentius perhibet testimonium quaestio, sine cujusquam offensione, amica, apud Homerum passim frequentata, an praedones estis, hoc est, nulla amicitia, nullo hospitio, nullo nobiscum foedere juncti. Namque tum, quod de Phocensibus Justinus memoriae prodidit, latrocinium gloriae habebatur. [45] Temporibus insequentibus cum majore literarum cultu juris aeterni creuit obseruantia, ut, cum non omnis ferat omnia tellus, ac DEVS ipse videretur terras mutua sibi indigentia conciliasse, liberius per maria vagari liceret. Haec Grotius de mari libero, tot tamque validis effecit argumentis, ut Seldenus, de mari clauso, partibus nimium fauens, parum apud me valeat. Quoniam tamen nihil obstat, quo minus partes maris in ditionem potestatemque redigantur, gentes nec jus, nec fas migrant, si negotiandi veniam limitibus quibusdam circumscribunt, ac vi, vectigalium magnitudine, aliisque remediis multos prohibent. Quam cautionem bellum praecipue populis injungit, in quo facile potest hostis per speciem commerciorum insidias texere, quodque omnes injurias aduersus eos, qui arma contra ceperunt, terra marique aufert impunes. Quis igitur foedera non maximi faciat, quibus facultas commerciorum datur atque augetur, quis pacem non exoptet, in qua mercatores sine periculo cum mercibus, quocunque placet, commeant, ac naturae dotes, ad vitam commode agendam necessarias,

important,

[45] XLIII. 3

important, quis pacis conditiones non in ſinu oculisque ferat, quae mercaturam, hominum generi tam frugiferam, ſubleuant atque communiunt. Gaude vero Gedanum pacis oliuenſis prouiſione, ejusque fructus quam longiſſime cape. Equidem magnopere geſtio, quoties mentionem tui nominatim factam, tuoque ocello hac cautione proſpectum video. [46] Ebenmäßig ſoll die Stadt Danzig im Königreich Schweden und allen andern angehörigen Provincien, aller und jeder Commercien, Kaufmannſchaft und Zölle frey zu genieſſen haben, ſo wie ſie vor dieſem jüngſten Kriege genoſſen. Vocat ipſa loci natura propter Viſtulae marisque vicinitatem Baltici, Gedanum ad inſtituendos mercatus, ac fortunas hisce ſtudiis locupletandas. Feruent igitur ibi commercia interna, quibus ciues inter ſe juuant, ut, quae ſint ad vitae neceſſitates, commoditates, jucunditates, opportuna, ſemper abundent, ac publicum decus priuatumque exſplendescat. Cui conſulunt copiae manus opificum artificioſae, cum rei pecuariae cultura ac ruſticae, artibus liberalibus ſuppetias cuique ferentibus. In primis annonae curatur ubertas, ut e frugiferis locis vitae ſubſidia congerantur, atque exteri, non ciues modo, habeant, unde viuant. Quoniam vero ſapienti varietate caritas ejus vilitasque permutatur, ne difficultas grauior fatiget, abundantia nimium laxet, cauetur, horreis inſtructis, quibus frumentum futuris uſibus ſer-

 uetur.

[46] Art. 15. §. 3.

uetur. Quicquid natura fert, quicquid ars excolit, generosi spiritus libertatis alunt, qua minuta vel oppressa, contentio remittit industriae, tandemque lassitudine deficit. Praeclare constitutis internis commerciis, Gedanensis ciuitas in externa cum gentibus peregrinis hoc diligentius incumbit, quo plures opes haec illis afferunt. Fac, interna commercia sola maximo ardore impetuque, certantibus ciuium ingeniis manibusque, tractari. Nullae ciuitati fiunt accessiones, quod, possessoribus tantum mutatis, eaedem copiae manent. Majus faciunt lucrum externa commercia, ac duplicibus praemiis diligentiam periculique audaciam remunerantur. Etenim domi nata, aptiusque composita, majoris apud exteras venduntur, eorum indigentes magis cupidosque. Contra ea suas facultates exteri nobiscum communicant, in uberrima rerum affluentia eodem fere, quo cum ciuibus ipsis, pretio, saltem non multo carius, ubi res minus affluunt. Itaque modis omnibus commercia sunt externa quaerenda, concessa retinenda, ac quotidie dilatanda, quae ciuium rem familiarem ditant, et, cum respublica e singulorum bonis congregatis cumuletur, communem fundant opulentiam, atque indies adaugent. Te profecto, dulcissima patria, oliuensis pax non potuit summa suauitate non perfundere, quae in tuis sermonibus ac mentibus semper insideat. Ejus beneficio Suecia tibi patet, omnesque caeterae conjunctae regiones, ut Suecia se tibi, tu te Sueciae, impertias. Neque unum

unum genus alterumque commerciorum tibi tribuitur concediturque, ſed uniuerſa atque ſingula libera permittuntur. Vectigalium poſtremo exactio, qua non nunquam nihil acerbius, negotiandi curſum non impedit, immunitate plena liberaliſſime conceſſa. Haec tibi DEVS otia fecit, ut ingentes compenſarentur ſumptus, quos in Regis tui ac Regni Poloniae commoda impendiſti, non millibus, ſed decies centenis millibus aeſtimandos, [47] quod octo millia equitum peditumque per omne tempus alebantur, quo belli periculum vel inſtabat, vel praeſens a finibus erat urbis fortiter depellendum

Supereſt poſtremum pacis oliuenſis beneficium, in Gedanenſes collatum, adhibita prudente cautione, de Koenigsmarkio comite Suecorum capto. Aculeos enim relinquunt injuriae, quamuis in bello neceſſariae, ut earum ſenſus facile redeant, niſi legibus ſacratis euellantur extorti, vel hebetentur ſaltem ac retundantur. Quas ſuſpiciones Thraſybulus, ille pacificator ciuium, intellexit ſapienter, iisque commotus, obliuionis legem ſanxit, quae vulgo dicitur amneſtia. In hac quantum neceſſitatis inſit, utilitatis quantum, praeſtanti declararunt doctrina Berneggerus, hujusque diſcipulus, Boeclerus, viri ciuilis ſcientiae prudentiſſimi. Alter oratione quarta laudem ejus exornauit, plurimisque ſtabiliuit ar-

gumentis.

[47] Curicke p. 383.

gumentis. Alter ſingulari diſputatione magiſtri praecepta, copioſius dilatata, in majore luce poſuit.[48] Teſtis conſilii publice ſalutaris Nepos noſter,[49] quod ille praeclarum nominat, nequis, reconciliata pace, ante actarum rerum accuſaretur, neue multaretur. Propius quidem lex Thraſybuli ciuiles diſcordias ſopit, in his eo ſtudioſius ſeruanda, quo plures ciuibus inter ſe nocendi ſolent occaſiones dari. Nam quotidiana conſuetudo vitae, una ſocietate conſtricta, perpetua animum refricat memoria juris imminuti, cum querelis ingratis, et procliui ſui ulciſcendi facultate. Nec tanta nos ira hoſtes concitant, ubi damnis ſtudent noſtris, quod ab illis nihil, niſi hoſtile peſtiferumque, expectamus, cum primum arma capiunt. At quae ciuis ciui imponit vulnera, maximo dolore afficiunt, quod ab unius corporis parte infliguntur, cujus mutuum auxilium, non peſtem, ſperaueras. Quam grauiter fuit iis reſiſtendum, qui ſimul cum Thraſybulo fuerant in exilio, caedem facturi eorum, cum quibus in gratiam reditum erat, ut lex non ferretur modo, ſed etiam valeret. Neque eo ſecius in bellis quoque externis plurimum prodeſt, voluntaria quadam obliuione mala conterere perpetrata, ac, ne gentium fiant odia ſempiterna, prouidere. Meritis igitur laudibus Principum concelebratur aequitas, induciis paciſque compoſitionibus ſolemnes formulas adjiciendi,

48 Vid. Boecleri opera a Fabricio edita T. I. p. 437.

49 In Thraſyb. c. 3.

jiciendi, nemini jus fasque concedi, praeteriti temporis detrimenta atque offensiones vindicare, crimini vertere, persequi, imitatione Thrasybuli praestantissima, praesertim inter gentes, locis, commerciis, cognatione, superioris temporis amicitia, sibi conjunctiores, ne quid de pluribus vinculis commemorem. Immo vero ne priuatorum quidem simultates negligendae videntur, antiquitate generis, gloria majorum, suaque dignitate illustrium. Talium quid possit amplitudo in gentibus nationibusque concitandis, vel unius Hannibalis exemplum fixum certumque reddit. Sectantur enim plerique in vita, quod Aristoteles ad Nicomachum judicat, seruile esse, ab aliis male facta concoquere. [50] O pulcherrima virtus amoris in hostes magnanimi, quam praedicant viri summi, praeter Christi socium nemo consequitur. Quid magnificentius his a Cicerone disputatis. *Non sunt audiendi, qui grauiter irascendum putant inimicis, idque excelsi et fortis viri esse censent. Nihil laudabilius, nihil magno et praeclaro viro dignius, placabilitate atque clementia.* [51] Hic idem tamen philosopham sententiam ignaua opera deseruit seque ipse condemnauit. Quam humile votum. *Odi hominem, et odero, utinam ulcisci possim.* [52] Quam turpis publica professio. *Sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum a quibusque sum prouocatus.* [53] Quapropter

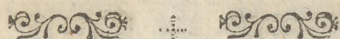
 infestis

[50] IV. 3.

[51] De offic. .I 25.

[52] Ad Atticum IX. ep. 12.

[53] Post reditum ad Quirites c. 9.

infestis animis quouis occurrendum modo, quos refrenare tam difficile est, ne spiritus sibi nouos sumant, turbas excitent nouas, et ciuium sanguine iracundias implacabiles satient, sed longa vindictae intermissione mitigentur, quod tempus ipsum perturbationes animi sanat

Pari circumspectione transactio Oliuensis in futura fuit Gedani vacuitate timoris tutelaque defixa, genere Suecorum pergrauiter offenso, quod suis poterat opibus quam primum ad mala malis reddenda abuti. Capiunt Gedanenses anno post salutem humano generi partam millesimo sexcentesimo sexto et quinquagesimo III Id. Septembr. ipso solis die, inter Sacrorum procurationem, Joannem Christophorum Koenigsmarkium, ducem Suecorum, multis fortissime gestis spectatum, in litoris crepidine, deducunt in urbem, custodiaque Ostii Vistulae continent. [54] Ita fortuna belli varia, quem modo victorem citauerat, libertate spoliatum de felici statu dejicit. Quas repentinas vitae humanae commutationes, quibus, ut quisque maxime eminet, sic saepissime parere cogitur, epistola humanitatis plena, Seneca dominis ante oculos ponit, ut alios, se longe inferiores, liberalius tractent, incerti, quid crastinus ferat. *Mariana*, inquit, *clade*, *quam multos*, *splendidissime natos*, *senatorium per militiam auspicantes gradum*, *fortuna depressit. Alium ex illis pastorem*, *alium custodem*

[54] Curicke p. 371

dem casae fecit. Contemne nunc ejus fortunae hominem, in quam transire, si contemnis, potes. Sic ille. [55] Multo quidem lenior hominibus eximiae dignitatis sors in captiuitate obtingit, quam caeteris militibus. Horum quam saepe misera, quam miseranda conditio, ut inter quadrupedem hominemque parum intersit. Vtinam Principes constanti retineant memoria illud Grotii. *ab omnis caritatis commendatore rectius instituti sunt christiani, aut esse debent, quam ut a miseris hominibus interficiendis abduci nequeant, nisi minoris saeuitiae concessione.* [66] Quamuis autem captiuorum nobiliorum res inclinatae longe minus molestiae pariant, habent tamen aliquid, quod non satis dignum illustri loco videtur, praesertim quando longius durant. At Koenigsmarkius quatuor annos circumcluditur, nec prius libertatem accipit, quam bellum totum finiatur. [57] Si nihil pupugit herois animum, saltem erepta tantum temporis augendae gloriae facultas irritauit. Graues igitur caussae Gedano suberant, quare timendum putaret. Sed omnes curas, omnem timorem, pepulit singularis pacis oliuensis propugnatio, qua tam discordiarum jussit omnium memoriam obliuione sempiterna deleri, quam Gedanensibus in posterum parci. Dabo primum promissionem uniuersam. Es sey eine ewige Vergessenheit und

[55] Ep. 47

[56] De Jure belli et pacis III. 7. 9.

[57] Curicke l. c. 16. art. 2

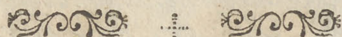

und Amnestie dessen allen, was, an wes Ort, oder Weise, von einiger Seiten bishero feindseliges verübet worden, so daß weder dessen, noch einiger anderer Ursachen oder Prätexts halber, ein Theil dem andern hinführo einigen Haß oder Feindschaft, unterm Schein des Rechtens oder thätlich anthue, oder durch die Seinigen oder Fremden anthun lasse.[58] Quid speciatim de Koenigsmarkio constituitur. Es soll der Herr Graf Königsmark frey gelassen werden. Doch soll derselbe vor dieser seiner völligen Restitution durch ein absonderliches Reversal-Diploma Versicherung thun de non offendendo, noch etwas wider Ihro Königliche Majestät und Kron-Polen, und specialiter die Stadt Danzig zu rächen. Tot tantisque remediis irae temperantur, odia funditus extirpantur, lenitas exorabilis reficitur, atque ciuitas, ad resistendum Suecis imbecillior, publico robore confirmatur. Quibus de caussis patriae clarissimae pax oliuensis in medullis haerebit, ut precationibus sanctissimis eam sibi posterisque propriam expetat atque aeternam. Quid sacrorum ejus libertatem affirmauit. Pax oliuensis. Quid commerciis portum perfugiumque praebuit atque incrementum exoptatum. Pax oliuensis. Quid ultionem memorem restinxit. Pax oliuensis

Vtinam mihi licuisset esse tam felici, ut uberiores rei gestae fontes adirem, quas in celebratissimo Sueciae regno

[58] Art. 16

regno magna hauriendi cupiditate quaerebam. Nec ſtudiis defuit meus Patruelis longe chariſſimus *Gabriel Joachimus*, tum legationis Saxonicae ſplendididiſſimae ab epiſtolis. Is pro ſuo erga me amore nihil praetermiſit, quod voti me damnaret. In ipſa tabularii penetrauit adyta, ubi incorrupta totius negotii monimenta ſe reperturum ſperabat. Sed querelas audiit lamentationesque de jactura theſauri, cujus videndi fruendique deſiderio flagrauerat. Laudabatur opus ingens quinque voluminum in forma ordinis majoris manu ſcriptorum, quo fuerint acta pacis oliuenſis comprehenſa, idque latino ſermone. Nihil vero dicebatur ejus flammis ereptum, quibus anno ſaeculi decimi ſeptimi octauo et nonageſimo arx conflagrarit regia, niſi volumen quartum, ipſum mancum mutilumque. Ne hoc quidem patebat, ſic reconditum, ut eſſet temporis multum perdendum eo requirendo, quod parua rei literatae commoditas, inde expectanda, non ſarciret. Sic omnis opera Cognati fructu caruit, cujus in me voluntati gratiam referre juſtiorem non poſſum, teſtimonio virtutis ejus, quod ſanguinis mihi conjunctio non exprimit, ſed vita apud me Vitembergae honeſtiſſime geſta. Ingenium ejus literasque laudent alii, quos tanta neceſſitudine non attingit, quique me rectius de ſtudiorum genere, in quo verſabatur ille, exiſtimabunt. Mihi quidem non potuit non probari eximia in DEVM pietas, diligentia nunquam remiſſa tractandi liberales artes, integritas mo-

rum, quotidianis documentis ſpectata, caritas in me plane ſingularis, ardor praecipue cuncta praeparandi ſubſidia, quibus digna patriae olim praeſtet officia. Nec mediocre tulit curarum ſuarum Regis noſtri Potentiſſimi Gratia, amicorum Principis fauentibus ſuffragiis, maximeque PerIlluſtris Sackii comitate, in quo viuum ſpiransque prudentiae publicae ac virtutum habuit omnium exemplum, cujusque incredibilem facilitatem per omnem vitam ſanctiſſime colet. Equidem conſuetudinem ejus, qua hic uſus fui, nunquam recordor, quin commouear totus ad preces pro illo fundendas, ut ſummus vitae noſtrae arbiter hanc gentis noſtrae expectationem diu tueatur, ſemina probitatis, in ejus animo inſita, continenter augeat, futurumque paternae ſenectutis praeſidium ſtabiliat, cujus ſedulae educationi haec ſunt gaudia deſtinata. Flectat Procerum Gedanenſium animos in partes ejus, ut illius deſiderium patriae pro virili ſatisfaciendi leniant, indolemque ſuſcipiant ornandam tuendamque, quae multo plus efferre conatur, quam accepit. Equidem ſpondere, in meque recipere non dubito, fore, ut prius omnia periclitetur, quam patriae commoda deſerat, ac beneficiis, in ſe conferendis, ſeſe indignum reddat. Namque, pectoris diuturno vitae uſu cognitis igniculis, perſuaſiſſimum habeo, quicquid honeſtum ſit, quicquid laudabile, quicquid cum virtute conjunctum, id ſolum ab eo in bonis veris haberi, talemque eum ſemper eſſe, qualis haberi velit, in quo Socrates compendiariam ad gloriam viam illi monſtrauit Forſan,

Forsan, quae patrueli mihique negata fuerunt, copiosissima proferet doctrina celeberrimi vir nominis, ac Lipsiensis Academiae decus, *Boehmius*. Huic contigit, quod nescio an ulli, ut commentarios pacis tam commemorabilis locupletissimos consequeretur. Nec potuissent in manus incidere doctiores, limandae rerum gestarum commemorationi natas. Testantur pragmaticam historiae tractandae prudentiam scripta viri, non sine magna honoris significatione a me nominandi, politissima, quibus in amoenissimis locis nouam lucem vetustati attulit, ejusque monimenta solerter explicauit. Quo cupidius orbis expectat eruditus industriam transactionis oliuensis illustrandae, probe narus, illum non, quod multi faciunt, e riuulis, sed ipsis fontibus lectoris sitim restinguere. Nihil vero mihi potuisset exoptatius euenire, quam si licuisset Thucydidem historiae Polonicae, *Lengnichium*, virum summum, coram de grauioribus argumentis quibusdam consulere. Saepissime reminiscendo res praestantissimas recognosco, quas ex eo audiui, cum praecepta grauiter ornateque dicendi traderet, locis omnis historiae lectissimis exculta. Quamdiu certe res Polonicae posterorum memoria vigebunt, quamdiu Gedanum meritorum ejus fructus percipiet, tamdiu Lengnichium nomen et laudes permanebunt. Sed, quod doctrinae deest, religionis, ut promisi, sensu compensabo. Is quantum Vobis placeat, quantum Vos inflammet, tum rerum testimonia loquuntur complura, his ipsis feriis edi-

 ta,

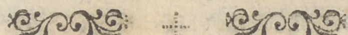
ta, tum pro dignitate *Hellerus* meus collaudat, [50] castae Theologus doctrinae, spectataeque virtutis, quae DEUM reueretur, socioque candide fauet. Nam rerum diuinarum disciplinam, non ostentationem sapientiae pietatisque, sed legem vitae, putat, ac decretis suis prius ipse paret, quam ad obsequium flectat alios, dissimillimus eorum, quorum cum vita mirabiliter pugnat oratio. Quo justius patriae doctorem gratulor de ea praeclarissime promeriturum, ejusque votis, sanctissime susceptis, mea nunc adjungo

Primum DEO gratias ago maximas, quod Majorum virtus hereditate pulcherrima ad posteros transiit, horum-

[50] Fecit hoc ex animi sententia orationi sacrae praefatus auspicali: Ew. Hochedlen Gestrengen Herrlichkeiten erlauben, daß ich nach den Ueberzeugungen und Empfindungen meines Herzens frey gestehen darf, daß ich bey der ganzen Einrichtung unserer Danziger Jubelfreude, solche Kennzeichen Dero Ehrfurcht vor GOtt, Dero Hochachtung gegen sein Wort und weisen Sorgfalt für das allgemeine Wohl des Staats, welches sich allein auf die wahre Religion gründet, wahrgenommen habe, daß ich mich in der That glücklich schätzte, unter solchen frommen und weisen Beschützern zu stehen, welche schon durch Ihr Beyspiel den Verächter des Glaubens, der die Bande und Seile der heiligsten Religion zerreissen wil, beschämt machen und ihn von seinem unsinnigen Wesen zurück halten können.

horumque ſtrenue factis non propagatur ſolum, ſed etiam augetur. Floret adhuc caſtimonia ſacrorum, et, quamuis nullius de DEO opinionibus neceſſitas inferatur, tamen prouidetur mature, ne ſentiendi licentia rempublicam turbet, et, conſpiratis factionum partibus, coetus purioris integritatem corrumpat. Floret prudentia, quam ſaepius mirari ſoleo, ciuitatis regundae, his praeſertim ancipitibus rerum viciſſitudinibus egregie declarata, firmitate animi patriae tuendae, ac neutrius partis ſtudio, quod ita fuit temperatum, ne Summis Europae Proceribus conquerendi cauſſa daretur, nec fides videretur in Principem Poloniamque violata. Floret hujus fidei obſeruantia tanto magis, quod Gedanum regni tutela Sarmatici gaudet, Regisque Optimi ſapientem moderationem juriumque priscorum conceſſum, quo par eſt, obſequio complectitur. Sic reuiuiscit Majorum gloria, quorum non raro mihi imago ante oculos verſatur. Certe nunquam poterit e memoria euelli mea decus Schmiedeniorum, Engelkeniorum, Borckmannorum, Boemeliorum, Dieſſeldorffiorum, Groddeckiorum, VVahliorum, Roſenbergiorum, Ferberorum, ne de pluribus commemorem. Ecquis enim percenſendorum finis fieret virum, quos venerabundus quondam colui, quorum, Parentis excitatus cohortationibus, ſumma in omnem rempublicam ſtudia ſpectaui, quorum ſtirpes illuſtres, diuina prouidentia, laetiſſime creſcentes, ſuſpexi. Faxit Numen praepotens, ut, ſicut majorum virtus

 in

in posteris non relanguit, ita posteri quoque iisdem virtutum praemiis fruantur. Stet Sacrorum libertas, Oliuensi pace munita, neque ullis insidiis fracta collabatur, quibus iniqua solent odia, a Christi mansuetudine, omnibus commendata, desciscere. Stet incolumitas commerciorum, Oliuensi pactione firmata, ut Gedanum populis aliis, alii populi Gedano, prosint. Stet securitas ab omni impetu, quem nocendi cupiditas obtrectatioque faciat, quo domi forisque tranquillitas obtineatur. Quae publicae salutis praesidia cum nequeant sine Regis salute, sine Poloniae flore, sine ordinum Gedanensium concordia impetrari, DEO postremo sanctissime supplicabo, ut haec nobis bona quam diutissime concedat. Vigeat *AVGVSTVS III*, patriae Parens desideratissimus, quo meliorem benignioremque si nobis optaremus, hoc coelesti munere nos redderemus indignissimos. Veniat, Joannis Casimiri exemplo, in spem temporum meliorum, cui, salutem desperanti, DEVS affuit subito, hostibusque disjectis, pristinum splendorem reddidit. Hujus pacificatoris summi praesens auxilium mitissimi Principis gratiam remuneretur, qua Gedanum texit, ne copiis exteris negotiandi cursus et quies turbaretur, Imperatrice Russorum gloriosissima urbi conciliata. Tanto mactati beneficio Gedanenses precatione mecum supplice certant, ut, pace tandem stabili composita, desideriis omnium satisfiat, et Saxonia, tot malis exhausta, tanta vastatione afflicta splendidius renascatur. Audi Poloniae custos

ſtos Saxoniaeque votum ſimplex, cuncta continens, unum omnium, reditum Patris ſalui, cujus conſpectu Dresda recreetur, atque e ruinis excitata ſurgat. Reduc ſimul Principem Saxonicae juuentutis, ſpem poſteritatis, delicias Muſarum, gaudium ciuium, et Conjugem omnibus virtutum ornamentis inſignem, cum ſubole dulciſſima, hisque Patri, Socero, auo, redditis, animum regium permulce, calamitatis adeo grauis ſenſu facile permouendum. Gentem Auguſtam caeteram auguſtis fortunae incrementis amplifica, filios Regis, vindices Patris patriaeque, in fidem recipe, Rutamque Saxonicam quotidie magis efflorescere jube. Defendat Polonia, quae Gedanum protegit, libertatem ſuam, illud firmamentum roburque ſuum, et, voluntatibus cum capite ſuo, cujus vultum nunc intuetur, atque inter ſeſe, mutua charitate copulatis, externa caueat pericula, fecunditate pacis ac rerum omnium copia felix. Nunc me Gedani charitas tangit, ut omni precum pietate pro rebus ejus ſecundiſſimis contendam. Quid magis neceſſarium, quid frugiferum magis, quam concordia. Haec omnes, aliis ſententiis discrepantes, in unam mentem compellit, ut, junctis viribus, rem ciuilem tutentur. Haec initia parua ad ingens euexit faſtigium, quod, ea ſublata vel imminuta, ſtatim labare coepit. Haec Romanos in pace tutos, in bello victores, effecit, dum ciuiles turbae ciues inter ſeſe concitarent, ac ſummam reipublicae in maximum conjicerent discrimen. Itaque totus effundor in ſupplicationes, ut DEVS, amoris

ris

ris auctor ſtatorque, membra corporis unius deuinciat, quo voluntatum conſenſus, in omnia, quae publice proſunt, conflatus, urbis florentiſſimae proſperitatem communiat, ut liberi nepotesque laetantur. Fulciat Senatus PerMagnifici dignitatem, quam cum alii, tum inprimis *Broenii*, *Schumanni*, *Conradi*, *Groddeckii*, *Gralathi*, *Zerneckii* conſiliis prudentiſſimis cohoneſtant. Subleuet ſenectutem, ſtrenue factorum conſcientia jucundam, *PerIlluſtris Generoſiſſimique de Schroeder*, non ciuibus tantum, ſed etiam exteris multiplici laude ſpectati. Hi laudare ſatis non poſſunt curam Patriae, ne quid exiſtimationis amittat, ſed rerum proſperarum acceſſionibus crescat. Gymnaſium vero Patrium, ſedes Muſarum, doctorum celeberrimorum laboribus, juuenumque politiſſimorum diligentia, longe clariſſima, quid *Schroedero* non debet, cujus ductu acta Jubilaei ſecundi Gymnaſii Gedanenſis ſplendide ſunt nuper foras data, ac breui pacis oliuenſis congratulationes ſubjungentur. Quod gaudium duplex ac ſolemne homines docti tanto majoribus Viri PerMagnifici laudibus ornant, quanto pluris literas aeſtimat, quanto literatos fouet humanius. Triumuiros ſatis eſt nominaſſe, *Hanouium* in memoria ProtoScholarcharum et ProtoBibliothecariorum, [60] *VVernsdorffium*, actis Jubilaei praefatum, [61] *Andreamque Schottum*, virum Conſultiſſimum, atque hiſtoriae

[60] Vid. Acta Jubilaei ſecundi Gymnaſii Gedanenſis p. 254. 255

[61] l. c. p. 19

historiae peritiſſimum patriae, amicum et fautorem meum ſingulari cultu honorandum, in analectis ad athenas Praetorii Gedanenſes. [62] Hi omnes certatim mecum precantur, ut hoc lumen curiae diutiſſime ſplendeat, hoc inſigne Patriae ſtabile propriumque maneat, hoc ornamentum gentis ſuae, quantum mortalibus licet, temporis ſpatium ſuperet. Praeſit judiciis Scabinatus, juſtitiamque colat, fundamentum felicitatis communis, aequitate mitigatam, qua ſummi cum infimis pari jure continentur, cujusque facilius impetrandae cauſſa homines in ciuitates confluxerunt. Neruos rei gerundae Tertius roboret ordo, negotiationi proſpiciat, caeterasque opportunitates paret. Ita vinculo triplice arctius colligato, quae Majorum virtus fundauit, ad omnem temporum memoriam proferentur.

Habetis, Patres Venerandi, Ciues Honeſtiſſimi, comprecationes, quibus hic Vitembergae perfuncti ſolemni ſumus officio, fama ad nos perlata, ſaecularem pacis Oliuenſis memoriam Vos redintegraturos. Juuit patruelis amantiſſimi Joachimi Guilielmi, inſtitutum, mihi probatum, Academiae ſuffragatio, atque in templo arcis publica religione conſecrauit. Ingens hominum concurſus haec frequentauit ſacra, corona literatiſſimorum hominum condecorauit, exterorum praeſentia, dignitate eminentium, illuſtrauit. Omnes pro reipublicae

62 l. c. p. 221. 226

Veſtrae flore ac perpetuitate vota concepimus, Illuſtri *Trillero*, non minore ſalutaris ſcientiae, quam eruditionis omnis laude, immortalitatem diu promerito, religionis noſtrae ſenſus, carmine ſpiritus pleno, acuente, cujus in nos fauorem publice gratiſſimus praedico. Ego vero, dum vita diuinitus mihi tribuetur, Patriam chariſſimam ſumma pietate complectar, quae Parentem viuum mortuumque complexu ſuo tenet, quae meos honoribus, beneficiis, ſtudiis cumulat, quae prolixa in me voluntate, mihi tam honorifica, me in perpetuum obſtringit, Numenque, quod omnia moderatur, nixus genibus ſemper rogabo, ut Pacis Oliuenſis bona aduerſus incertos ac funeſtos omnes caſus praemuniat, imitatione virtutum auitarum fulciat, ac ſacrorum libertatem, abundantiam commerciorum, ſecuritatemque publicam, quoad homines erunt, clemens ac propitium conſeruet

DOM
KSIĄŻKI
DOM

